

دوره ابتدایی

جامعه‌پذیری کتاب‌خوانی و مرجعیت معلم

ارزش‌یابی طرح سامان‌بخشی
کتابهای آموزشی

● دکتر محمود شهابی

مقدمه

ناشران کتابهای آموزشی در چند سال اخیر فعال‌ترین ناشران کشور بوده‌اند. درصد بسیار بالایی از آمار عرضه و تقاضای کتاب در کل کشور، به این‌گونه کتابها اختصاص دارد. اما عده‌ای از کارشناسان، از جمله کارشناسان وزارت آموزش و پرورش، محتوای برخی از این کتابها را مطابق با استانداردهای کتابهای آموزشی نمی‌دانند و از این‌که معلمان، دانش‌آموزان و اولیای آنها در انتخاب و مطالعه کتابهای مناسب اغلب اشتباه می‌کنند، نگران‌اند و به نحوی خواستار نوعی مداخله در بازار عرضه و تقاضای کتابهای آموزشی هستند.

از این‌رو در تابستان سال ۱۳۷۸، «دفتر انتشارات کمک آموزشی» طرحی را با عنوان «سامان‌بخشی کتابهای آموزشی» تهیه کرد و پس از تصویب ریاست «سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی» به

اجرا در آورد. **اهداف اصلی** این طرح عبارت‌اند از:

- **هدایت و تشویق مؤلفان، مترجمان و ناشران کتابهای آموزشی** به تولید کتابهای مورد نیاز معلمان و دانش‌آموزان بر اساس **ضوابط یا استانداردهای آموزشی** اعلام شده.
- **ترغیب معلمان و دانش‌آموزان (یا اولیای دانش‌آموزان) به خرید و مطالعه کتابهای آموزشی** استاندارد.

کمیت

و کیفیت مطالعه و کتاب‌خوانی در سالهای اخیر، یکی از دغدغههای اصلی والدین معلمان و حتی سیاست‌گذاران آموزشی و فرهنگی کشور بوده است

برای نیل به اهداف فوق، دفتر انتشارات کمک آموزشی به عنوان متولی اجرای طرح مزبور، اقدامات زیر را در فاصله سالهای ۱۳۷۹ تا نیمه اول سال ۱۳۸۳ به انجام رسانده است:

- تشکیل دبیرخانه و شورای طرح سامان‌بخشی کتابهای آموزشی؛
- تشکیل تیمهای کارشناسی موضوعی به منظور بررسی میزان انطباق کتابهای آموزشی با معیارها یا استانداردهای تعیین شده؛
- تعیین استانداردهای عمومی و اختصاصی کتابهای آموزشی در دوره‌های تحصیلی و حوزه‌های درسی متفاوت و اعلام نیازهای آموزشی به مؤلفان و ناشران؛
- برگزاری مرحله اول جشنواره‌های سه‌سالانه کتابهای آموزشی به تفکیک دوره‌های تحصیلی؛
- برگزاری مرحله دوم جشنواره کتابهای آموزشی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی در آذرماه ۱۳۸۳؛
- معرفی کتابهای آموزشی تأیید شده به مخاطبان (دانش‌آموزان و معلمان) از طریق درج مشخصات آنها در کتاب‌نامه رشد دوره‌های ابتدایی، راهنمایی و متوسطه؛
- معرفی کتابهای آموزشی مناسب در انتهای کتابهای درسی دوره‌های ابتدایی، راهنمایی و متوسطه برای استفاده دانش‌آموزان؛
- انتشار نشریه شورای سامان‌بخشی کتابهای آموزشی (جوانه) به تفکیک دوره‌های تحصیلی؛
- طراحی وب‌سایت اطلاع‌رسانی سامان‌کتاب (www.samanketab.com).
- راه‌اندازی کارگاه آموزشی تولید کتابهای آموزشی برای مؤلفان و ناشران؛
- هماهنگی با مؤسسه «منادی تربیت» برای خرید و توزیع کتابهای آموزشی تأیید شده در مدارس، بدون داوری مجدد آنها؛
- انتشار خبرنامه آینه.

مؤلفه‌های طرح سامان‌بخشی با توجه به دو فرایند تولید و مصرف کتابهای آموزشی تعریف شده‌اند. **تعیین استانداردها و اعلام نیازهای آموزشی** به مؤلفان و ناشران و **برگزاری جشنواره** با هدف سامان‌دادن به فرایند تولید (شامل انتخاب موضوع از سوی ناشر و سفارش تألیف یا ترجمه آن به مؤلف یا مترجم، سازمان‌دهی محتوا، مصورسازی، نحوه نگارش، صفحه‌آرایی و چاپ) کتابهای

آموزشی، تا هم تعداد کتاب‌های آموزشی افزایش یابد (افزایش عملکرد بازار کتابهای آموزشی) و هم کیفیت آنها غنی‌تر شود. انتشار کتاب‌نامه رشد و معرفی کتابهای تأیید شده در پایان کتابهای درسی نیز، با هدف اطلاع‌رسانی و سامان دادن به فرایند مصرف کتابهای آموزشی (انتخاب کتاب برای مطالعه از سوی دانش‌آموزان و معلمان) طراحی شده‌اند؛ به طوری که هم میزان مطالعه و کتاب‌خوانی را در دانش‌آموزان و معلمان افزایش دهند و هم با مطالعه کتابهای آموزشی مناسب و مرتبط با نیازهای آموزشی آنان، فرایند یادگیری و یاددهی را در دانش‌آموزان و معلمان تقویت کنند و ذائقه مطالعاتی آنان را تغییر و یا ارتقا دهند.

مرحله اول جشنواره کتابهای آموزشی در سالهای ۱۳۷۹، ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱ به ترتیب برای دوره‌های آموزشی ابتدایی، راهنمایی و متوسطه برگزار شده است.

در اولین جشنواره کتابهای آموزشی دوره ابتدایی (سال ۱۳۷۹)، ۱۹۰۰ عنوان کتاب آموزشی از سوی ۱۰۰ ناشر دولتی و خصوصی در گروه‌های متفاوت علوم تجربی، زبان آموزی، آموزش ریاضی، مطالعات دینی و مطالعات اجتماعی به دبیرخانه جشنواره ارسال شد. کتابهای آموزشی در هر یک از این گروه‌ها، گونه‌های متفاوتی را دربرمی‌گیرند. این گونه‌ها عبارت‌اند از: کتابهای دانش‌افزایی برای دانش‌آموزان، کتابهای

گسترش مواد علمی و پرورش مهارتها، کتابهای کار و فعالیت یادگیری، کتابهای تمرینی برای تثبیت و تقویت، کتابهای سنجش و ارزیابی، کتابهای فعالیت‌محور، و کتابهای دانش‌افزایی و مهارتی برای معلمان. در جشنواره نخست، از ۴۸ عنوان کتاب در پنج حوزه آموزشی تقدیر شد.

مرحله دوم جشنواره‌ها در آذرماه سال ۱۳۸۳ آغاز شد و در جریان آن، تمامی کتابهای آموزشی چاپ اول دوره‌های پیش‌دبستانی، ابتدایی و راهنمایی که در سالهای ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۲ در حوزه‌های درسی متفاوت چاپ شده بودند، توسط هیئت داوران جشنواره ارزیابی شدند.

بدیهی است، ارزش‌یابی همه ابعاد این طرح در یک پژوهش امکان‌پذیر نیست. لذا دفتر اول این تحقیق ارزش‌یابانه به بُعد تقاضا یا الگوی مصرف کتابهای آموزشی در میان دانش‌آموزان و اولیای آنها اختصاص یافته است. ابعاد دیگر این تحقیق در فازهای بعدی تحقیق مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

بیان مسئله

کمیت و کیفیت مطالعه و کتاب‌خوانی در سالهای اخیر، یکی از دغدغه‌های اصلی والدین، معلمان و حتی سیاست‌گذاران آموزشی و فرهنگی کشور بوده است. این نگرانی به‌ویژه با پیدایش رسانه‌های نوین ارتباطی و اقبال روزافزون کودکان، نوجوان و جوانان به آنها، ابعاد گسترده‌تری

سه
متغیر «دیدن
کتاب‌نامه رشد توسط
دانش‌آموزان»، «خواندن مجلات
رشد دانش‌آموزی» و «میزان ارتباط
والدین با مدرسه»، هر سه روی
پذیرش مرجعیت وزارت آموزش و
پرورش هنگام انتخاب و خرید
کتابهای آموزشی مؤثر
بوده‌اند

یافته است. اهمیت موضوع به حدی است که تلاش به منظور تشویق و ترغیب کودکان و نوجوانان به مطالعه در دستور کار بسیاری از خانواده‌ها، مدارس، سازمانهای رسانه‌ای و سازمانهای رسمی آموزش و پرورش کشور قرار گرفته است.

یکی از این تلاشها، اجرای طرح «سامان‌بخشی کتابهای آموزشی دوره‌های ابتدایی، راهنمایی و متوسطه» است. اینک برای تصمیم‌گیری در مورد ادامه یا توقف، و یا اصلاح طرح سامان‌بخشی کتابهای آموزشی دوره ابتدایی در سالهای آینده، سؤالات اساسی از این قرارند:

□ این طرح در دوره آموزشی ابتدایی، تا چه حد در دست‌یابی به اهداف خود در زمینه افزایش تقاضای کتابهای آموزشی، یعنی ترغیب دانش‌آموزان و والدین آنان به خرید و مطالعه کتابهای معرفی شده، موفق بوده است؟

□ چه عواملی روی میزان موفقیت آن مؤثر بوده‌اند؟

□ برای اصلاح نقاط ضعف احتمالی طرح، چه توصیه‌ها و پیشنهادهایی می‌توان ارائه کرد؟
برای پاسخ‌گویی به این سؤالات باید نظرات و رفتارهای دانش‌آموزان و اولیای آنها مورد بررسی قرار گیرد و اثرات مورد انتظار «دفتر انتشارات کمک آموزشی» از ترغیب آنان به مصرف کتابهای آموزشی استاندارد را مشخص کرد. در ادامه، تلقی محقق از اثرات مورد انتظار دفتر انتشارات کمک آموزشی که متغیرهای وابسته تحقیق نیز محسوب می‌شوند، فهرست شده‌اند:

الف) انتخاب کتابهای آموزشی مناسب از کتاب‌نامه و یا فهرستهای کتابهای برگزیده در انتهای کتابهای درسی دوره ابتدایی، از سوی دانش‌آموزان دوره ابتدایی و یا اولیای آنها.

ب) افزایش میزان مطالعه کتابهای آموزشی از سوی دانش‌آموزان.

ج) پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزانی که کتابهای آموزشی معرفی شده را مطالعه کرده‌اند.

د) رضایت دانش‌آموزان و اولیای آنان از کتابهای معرفی شده.

هـ) خرید کتابهای آموزشی معرفی شده در کتاب‌نامه یا انتهای کتابهای درسی، از سوی دانش‌آموزان و اولیای آنها.

اهداف تحقیق

الف) شناسایی عوامل مؤثر بر انتخاب کتابهای آموزشی معرفی شده در کتاب‌نامه و انتهای کتابهای درسی و عوامل مؤثر بر آن.

ب) شناسایی میزان مطالعه کتابهای آموزشی از سوی دانش‌آموزان و عوامل مؤثر بر آن.

ج) بررسی ارزیابی دانش‌آموزان تهرانی و اولیای آنها از میزان اثربخشی کتابهای آموزشی خریداری شده و عوامل مؤثر بر آن.

د) بررسی عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان تهرانی و میزان تأثیر مطالعه کتابهای آموزشی روی

آن.

پرسشهای پژوهشی

۱. دانش‌آموزان تهرانی و اولیای آنها، اطلاعات مربوط به کتابهای آموزشی مناسب را از چه منابعی جست‌وجو می‌کنند؟
۲. رفتار جست‌وجوی کتابهای آموزشی از سوی دانش‌آموزان و اولیای آنها تحت‌تأثیر چه متغیرهایی است؟
۳. دانش‌آموزان تهرانی و اولیای آنها تا چه حد کتابهای آموزشی را خریداری می‌کنند؟
۴. رفتار خرید کتابهای آموزشی از سوی دانش‌آموزان و اولیای آنها، تحت‌تأثیر چه متغیرهایی است؟
۵. دانش‌آموزان تهرانی تا چه حد کتابهای آموزشی را مطالعه می‌کنند؟
۶. رفتار مطالعه کتابهای آموزشی از سوی دانش‌آموزان تحت‌تأثیر چه متغیرهایی است؟
۷. ارزیابی دانش‌آموزان تهرانی و اولیای آنها از میزان اثربخشی کتابهای آموزشی خریداری شده و مطالعه شده چگونه است؟
۸. ارزیابی دانش‌آموزان تهرانی و اولیای آنها از میزان اثربخشی کتابهای آموزشی خریداری شده و مطالعه شده، تحت‌تأثیر چه متغیرهایی است؟
۹. عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان تهرانی چگونه است؟
۱۰. عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان تهرانی تحت‌تأثیر چه متغیرهایی است؟

ضرورت انجام تحقیق

اجرای طرح سامان‌بخشی کتابهای آموزشی، یکی از مؤلفه‌های اصلاحات در آموزش و پرورش است که با هدف مداخله در بازار عرضه و تقاضای کتابهای آموزشی صورت گرفته است. برای اجرای این طرح، انرژی، زمان و هزینه‌های نسبتاً زیادی صرف شده است. تنها دلیل توجیه‌کننده تداوم چنین طرحی، اثربخشی آن مطابق با نتایج مورد انتظار، و عدم تولید عوارض یا نتایج نیندیشیده و خلاف انتظار است. لازمه نیل به شناخت معتبر و اتخاذ تصمیم مناسب، اجرای یک پژوهش علمی معتبر در زمینه مورد بحث است. طرح پژوهش حاضر با توجه به ضرورت یاد شده، تهیه شده است.

چارچوب نظری تحقیق

در این تحقیق برای تعریف نظری «متغیر وابسته»، یعنی «الگوی مصرف کتابهای آموزشی» از تعریف شیغمن و همکاران وی در خصوص ابعاد چهارگانه رفتار مصرفی (جست‌وجوی اطلاعات، خرید، استفاده و ارزش‌یابی) استفاده کرده‌ایم. الگوی مصرف کتابهای آموزشی یا رفتار مصرفی دانش‌آموزان و اولیای آنها در حوزه کتابهای

آموزشی را نمی‌توان فقط تابع سیاستها و برنامه‌های ترویج مطالعه‌ای دانست که در طرح سامان بخشی کتابهای آموزشی گنجانده شده است. این رفتار مصرفی در نهادهای جامعه‌پذیرکننده‌ای هم‌چون خانواده، مدرسه و کتاب‌خانه، و در فعالیتهای فرهنگی دانش‌آموزان و اولیای آنها ریشه دارد. بنابراین لازم است، سهم هر یک از این نهادها و فعالیتهای در شکل‌دهی به الگوی مصرف کتابهای آموزشی تعیین شود.

بدین‌منظور، از الگوی نظری **گریت کرای کمپ** که نقش خانواده، مدرسه و کتاب‌خانه را در جامعه‌پذیری مطرح می‌کند، و نیز از نظریه **بورديو** برای بررسی تأثیر سرمایه اقتصادی و سرمایه فرهنگی دانش‌آموزان و اولیای آنها بر الگوی مصرف کتابهای آموزشی و بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان، استفاده کرده‌ایم. به‌علاوه، از یکی از مفروضات نظریه استفاده و خشنودی رسانه‌ای، به عنوان راهبرد پژوهش در شناسایی انگیزه‌ها و دلایل خرید و استفاده از کتابهای آموزشی، بهره برده‌ایم.

متغیرهای برگرفته از رویکردهای نظری فوق، در قالب یک مدل تلفیقی و ابداعی تدوین شده‌اند. این مدل تمامی متغیرهای دخیل در این تحقیق را نشان می‌دهد. (نمودار ۱).

فرضیات تحقیق

- براساس چارچوب نظری و مدل تحلیلی تحقیق، فرضیات تحقیق به شرح زیر طراحی شدند:
۱. بین متغیرهای موقعیتی یا زمینه‌ای (سن، جنس، پایه تحصیلی و موقعیت اقتصادی - اجتماعی) دانش‌آموزان تهرانی و اولیای آنها از یک طرف، و الگوی مصرف کتابهای آموزشی آنها و نیز عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان از طرف دیگر، ارتباط وجود دارد.
 ۲. بین میزان جامعه‌پذیری فرهنگی دانش‌آموزان تحت تأثیر تربیت اولیای آنها (آموزش مستقیم و غیرمستقیم) از یک طرف و الگوی مصرف کتابهای آموزشی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان از طرف دیگر، ارتباط وجود دارد.
 ۳. بین میزان مصرف رسانه‌های تصویری دانش‌آموزان از یک طرف و الگوی مصرف کتابهای آموزشی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان از طرف دیگر، ارتباط وجود دارد.
 ۴. بین میزان کنترل اولیا بر میزان مصرف رسانه‌های تصویری دانش‌آموزان از یک طرف و الگوی مصرف کتابهای آموزشی دانش‌آموزان و عملکرد تحصیلی آنها از طرف دیگر، ارتباط وجود دارد.
 ۵. بین مصرف رسانه‌های مکتوب دانش‌آموزان از یک طرف و الگوی مصرف کتابهای آموزشی و عملکرد تحصیلی آنها از سوی دیگر، ارتباط وجود دارد.
 ۶. بین میزان ارتباط اولیای دانش‌آموزان با مدرسه محل تحصیل فرزندشان از یک طرف و

هر چه
تعداد مجلات رشد
مطالعه شده از سوی
دانش‌آموزان بالا می‌رود
تعداد کتابهای آموزشی
مطالعه شده توسط آنها
نیز افزایش می‌یابد

الگوی مصرف کتابهای آموزشی دانش‌آموزان و اولیای آنها و نیز عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان از طرف دیگر، ارتباط وجود دارد.

۷. بین میزان آشنایی دانش‌آموزان و اولیای آنها با شیوه‌های تبلیغ کتابهای آموزشی از سوی وزارت آموزش و پرورش (درج مشخصات کتابهای آموزشی مناسب در کتاب‌نامه‌های رشد و انتهای کتابهای درسی) از یک طرف و الگوی مصرف کتابهای آموزشی آنها و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان از طرف دیگر، ارتباط وجود دارد.

۸. بین معرفی کتابهای آموزشی مناسب از سوی معلمان از یک طرف و الگوی مصرف کتابهای آموزشی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان از طرف دیگر، ارتباط وجود دارد.

۹. بین وجود کتابخانه در مدرسه و عضویت دانش‌آموزان در آن از یک طرف و الگوی مصرف کتابهای آموزشی و عملکرد تحصیلی آنها از سوی دیگر، ارتباط وجود دارد.

جامعه آماری این پژوهش را برای دانش‌آموزان پسر و دختر شاغل به تحصیل در سال تحصیلی ۱۳۸۳-۸۴ در پایه‌های تحصیلی چهارم و پنجم مدارس ابتدایی دولتی و غیرانتفاعی شهر تهران و اولیای آنان تشکیل داده‌اند

جامعه آماری تحقیق

جامعه آماری این پژوهش را برای دانش‌آموزان پسر و دختر شاغل به تحصیل در سال تحصیلی ۱۳۸۳-۸۴ در پایه‌های تحصیلی چهارم و پنجم مدارس ابتدایی دولتی و غیرانتفاعی شهر تهران و اولیای آنان تشکیل داده‌اند. تعداد اعضای جامعه آماری مزبور در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳، بر اساس آمار سازمان آموزش و پرورش شهر تهران، بالغ بر ۱۹۸/۷۵۵ نفر دانش‌آموز بود. دانش‌آموزان پایه‌های تحصیلی اول، دوم و سوم از جامعه آماری تحقیق حذف شدند. در این تحقیق از روش نمونه‌گیری «خوشه‌ای طبقه‌بندی شده دو مرحله‌ای» استفاده شد.

الف) خلاصه یافته‌های تحقیق

۱. رفتار جست‌وجوی کتابهای آموزشی از سوی دانش‌آموزان و اولیای آنها

یکی از انتظارات دفتر انتشارات کمک آموزشی و دبیرخانه طرح سامان‌بخشی کتابهای آموزشی از اجرای طرح مذکور این بوده است که دانش‌آموزان و اولیای آنان هنگام خرید کتابهای آموزشی، به توصیه داوران یا کارشناسان وزارت آموزش و پرورش بیش از سایر توصیه‌کنندگان توجه کنند. نتایج تحقیق حاضر نشان داد که اولیای دانش‌آموزان هنگام خرید کتابهای آموزشی به ترتیب به این منابع توجه می‌کنند: توصیه معلم فرزندشان در سال تحصیلی جاری، تشخیص شخصی، توصیه‌های معلمان سال قبل، استفاده فرزند بزرگ‌ترشان در سالهای گذشته، توصیه اقوام و بستگان، فهرست کتابهای معرفی شده در انتهای کتابهای درسی، معرفی کتابهای آموزشی در کتاب‌نامه رشد و در مطبوعات و مجلات کشور اعلام شده‌اند، در مقایسه با سایر منابع اثرگذاری روی انتخاب و خرید

کتابهای آموزشی، از اهمیت کمتری برخوردار بوده‌اند.

به‌علاوه، دو متغیر «میزان آموزش فرهنگی مستقیم و غیرمستقیم دانش‌آموزان توسط والدین»، به‌ترتیب بیشترین سهم را در تغییرات متغیر وابسته، یعنی انتخاب و خرید کتابهای آموزشی بر اساس توصیه‌های کارشناسان وزارت آموزش و پرورش داشتند. یعنی والدینی که فرزندان خود را بیشتر در معرض آموزش فرهنگی مستقیم و غیرمستقیم قرار می‌دهند، بیش از بقیه والدین به توصیه‌های وزارت آموزش و پرورش هنگام انتخاب و خرید کتاب توجه می‌کنند. همچنین، سه متغیر «دیدن کتاب‌نامه رشد توسط دانش‌آموزان»، «خواندن مجلات رشد دانش‌آموزان» و «میزان ارتباط والدین با مدرسه»، هر سه روی پذیرش مرجعیت وزارت آموزش و پرورش هنگام انتخاب و خرید کتابهای آموزشی مؤثر بوده‌اند.

۲. رفتارهای خرید کتابهای آموزشی از سوی دانش‌آموزان و اولیای آنان

دومین انتظار دفتر انتشارات کمک آموزشی و دبیرخانه طرح سامان‌بخشی کتابهای آموزشی از اجرای طرح، به رفتار خرید دانش‌آموزان و اولیای آنان مربوط می‌شود. نتایج تحقیق حاضر نشان داد:

- دانش‌آموزان عمدتاً برای جبران ضعف خود در درسهای ریاضی و علوم، کتابهای آموزشی خریداری می‌کنند.
- اولیای دانش‌آموزان نیز عمدتاً کتابهایی را برای فرزندان خود می‌خرند که توانایی علمی آنها را در درسهای ریاضی و علوم تقویت می‌کند.
- اکثر دانش‌آموزان براساس فهرست کتابهای آموزشی معرفی شده در انتهای کتابهای درسی، فهرست کتابهای آموزشی در کتاب‌نامه رشد و عناوین آگهی شده در مجلات و مطبوعات کشور، دست به انتخاب و خرید کتابهای آموزشی نمی‌زنند.
- خانواده‌های تهرانی مورد مطالعه، در سال تحصیلی ۸۴ - ۱۳۸۳ جمعاً ۲۱۱۱ کتاب آموزشی برای فرزندان خود در پایه‌های تحصیلی چهارم و پنجم دوره ابتدایی خریداری کرده‌اند. اکثر اولیای دانش‌آموزان در سال تحصیلی ۸۴ - ۱۳۸۳، به طور میانگین ۴/۴ کتاب آموزشی برای فرزندان خود خریده‌اند.
- هر یک از خانواده‌های تهرانی در سال تحصیلی ۸۴ - ۱۳۸۳، به طور متوسط ۶۸/۴۷۰ ریال صرف خرید کتابهای آموزشی برای فرزندان خود کرده‌اند.
- تعداد کتابهای آموزشی خریداری شده توسط اولیا، بیش از تعداد کتابهای آموزشی خریداری شده توسط خود دانش‌آموزان است.
- اولیای جوان‌تر بیش از سایر اولیا برای فرزندان خود کتابهای آموزشی می‌خرند.
- والدینی که فرزندان خود را بیشتر در معرض آموزش فرهنگی مستقیم قرار می‌دهند، بیش از سایرین برای فرزندان خود کتابهای آموزشی می‌خرند.

- هر چه موقعیت اجتماعی - اقتصادی خانواده دانش آموز بالاتر می‌رود، تعداد کتابهای آموزشی خریداری شده توسط والدین هم افزایش می‌یابد.
 - هر چه تعداد مجلات رشد مطالعه شده توسط دانش آموزان افزایش می‌یابد، تعداد کتابهای آموزشی خریداری شده توسط والدین هم افزایش می‌یابد.
 - والدینی که روزنامه می‌خوانند، کتابهای آموزشی بیشتری خریداری می‌کنند.
 - دانش‌آموزانی که عضو کتابخانه مدرسه خود هستند، بیش از دانش‌آموزانی که عضو کتابخانه نیستند، کتابهای آموزشی می‌خرند.
 - دانش‌آموزان پایه تحصیلی پنجم ابتدایی، بیش از دانش‌آموزان پایه چهارم ابتدایی کتابهای آموزشی خریداری می‌کنند.
 - هر چه موقعیت اجتماعی - اقتصادی خانواده دانش‌آموزان بالاتر می‌رود، مبلغ هزینه شده برای خرید کتابهای آموزشی نیز افزایش می‌یابد.
 - هر چه تعداد مجلات شد مطالعه شده توسط دانش‌آموزان افزایش می‌یابد، مبلغ هزینه شده برای خرید کتابهای آموزشی نیز افزایش می‌یابد.
- ۳. رفتار مطالعه کتابهای آموزشی از سوی دانش‌آموزان**
- سومین انتظار دفتر انتشارات کمک آموزشی از اجرای طرح سامان‌بخشی، به رفتار مطالعه کتابهای آموزشی از سوی دانش‌آموزان مربوط می‌شود. نتایج تحقیق حاضر نشان داد:
 - اکثر دانش‌آموزان در سال تحصیلی ۸۴ - ۱۳۸۳ کتابهای آموزشی را مطالعه کرده‌اند.
 - در سال تحصیلی ۸۴ - ۱۳۸۳، میانگین کتابهای آموزشی مطالعه شده توسط دانش‌آموزان ۷/۲ کتاب است.
 - با ورود دانش‌آموزان به پایه‌های تحصیلی بالاتر، تعداد کتابهای آموزشی مورد مطالعه آنان نیز افزایش می‌یابد و در مجموع، دانش‌آموزان تهرانی در پنج پایه تحصیلی دوره ابتدایی، به طور متوسط ۱۲ کتاب آموزشی مطالعه می‌کنند.
 - دانش‌آموزان پایه‌های تحصیلی چهارم و پنجم ابتدایی شهر تهران، هر هفته به طور متوسط ۳/۶ ساعت صرف مطالعه کتابهای آموزشی می‌کنند.
 - دانش‌آموزان مذکور در سال تحصیلی ۸۴ - ۱۳۸۳، به طور متوسط ۱۰/۸ کتاب از کتابخانه مدرسه امانت گرفته‌اند.
 - وجود کتابخانه در مدارس باعث افزایش تعداد کتابهای آموزشی مطالعه شده از سوی دانش‌آموزان می‌شود.
 - هر چه تعداد مجلات رشد مطالعه شده از سوی دانش‌آموزان بالا می‌رود، تعداد کتابهای آموزشی مطالعه شده توسط آنها نیز افزایش می‌یابد.
 - هر چه بر میزان ارتباط اولیای دانش‌آموزان با مدرسه فرزندشان افزوده می‌شود، تعداد کتابهای

آموزشی امانت گرفته از کتابخانهٔ مدرسه توسط دانش آموز نیز افزایش پیدا می‌کند.

۴. ارزش‌یابی دانش‌آموزان و اولیای آنها از میزان اثربخشی کتابهای آموزشی خریداری شده

چهارمین انتظار دفتر انتشارات کمک آموزشی از اجرای طرح سامان‌بخشی کتابهای آموزشی، به ارزش‌یابی دانش‌آموزان و اولیای آنها مربوط می‌شود. نتایج تحقیق حاضر نشان داد:

■ حدود نیمی از اولیای دانش‌آموزان، در حد زیاد و خیلی زیاد از کیفیت کتابهای آموزشی خریداری شده راضی هستند.

□ حدود نیمی از دانش‌آموزان نیز تأثیر مثبت مطالعهٔ کتابهای آموزشی بر پیشرفت تحصیلی خود را در حد زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

□ بیش از ۵۸ درصد از اولیای دانش‌آموزان، تأثیر مثبت کتابهای آموزشی بر پیشرفت تحصیلی فرزندان خود را در حد زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

□ آن دسته از اولیای دانش‌آموزان که ارتباط بیشتری با مدرسهٔ فرزند خود دارند، بیشتر از سایرین از کتابهای آموزشی خریداری شده برای فرزند خود راضی هستند.

□ آن دسته از اولیای دانش‌آموزان که فرزندان خود را در معرض آموزش فرهنگی مستقیم قرار می‌دهند، بیشتر از سایرین به تأثیر مثبت کتابهای آموزشی خریداری شده بر پیشرفت تحصیلی فرزندان خود اعتقاد دارند.

۵. عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان

پنجمین انتظار دفتر انتشارات کمک آموزشی از اجرای طرح سامان‌بخشی، افزایش موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان است. نتایج تحقیق نشان داد:

□ نمرات امتحانی دانش‌آموزان و معدل آنها بسیار بالاست و در همهٔ دروس، به جز درس ریاضی، این نمرات بالای ۱۹ است.

□ معدل تحصیلی دانش‌آموزان متعلق به خانواده‌های با موقعیت اجتماعی - اقتصادی بالا، بیش از بقیهٔ دانش‌آموزان است.

□ معدل تحصیلی دانش‌آموزانی که معلمان آنها کتابهای آموزشی مناسب را در کلاس درس به آنها معرفی کرده‌اند، بالاتر از دانش‌آموزانی است که معلمان آنها چنین کاری را نکرده‌اند.

ب) دستاوردهای پژوهش

۱. این تحقیق یکی از معدود تلاشها برای مطالعهٔ تجربی جامعه‌پذیری کتابخوانی در ایران محسوب می‌شود، برخی از متغیرها، مثل آموزش فرهنگی مستقیم و غیرمستقیم دانش‌آموزان توسط اولیای آنها که به صورت شاخصهای ترکیبی در این تحقیق ساخته شده‌اند، برای اولین بار

بیش از
۵۸ درصد از اولیای
دانش‌آموزان، تأثیر
مثبت کتابهای آموزشی بر
پیشرفت تحصیلی فرزندان
خود را در حد زیاد و خیلی
زیاد می‌دانند

در ایران مطرح شده‌اند.

۲. هم اطلاعات مربوط به فعالیتهای والدین برای ترویج مطالعه در میان فرزندان، و هم اطلاعات مربوط به الگوی مصرف کتابهای آموزشی در میان دانش‌آموزان و اولیای آنها و عوامل مؤثر بر آنها، از دستاوردهای این پژوهش محسوب می‌شود.

۳. اتکای نظری پژوهش حاضر به مفهوم رفتار مصرفی شیمین و همکارانش، از جمله دستاوردهای آن است.

۴. این پژوهش از سطح یک نظرسنجی فراتر رفته و در مدل تحلیلی خود، متغیرهای

زیادی را گنجانده است. تبلور این وضعیت را می‌توان در تعداد متغیرهای وارد شده

در تحلیل رگرسیون چند متغیره دید که گاه از ۲۰ متغیر نیز فراتر می‌رود.

۵. شیوه اجرا یا توزیع پرسش‌نامه‌های پژوهش، یکی از موفقیت‌های این

تحقیق است. یعنی پرسش‌نامه‌های مربوط به دانش‌آموزان و پرسش‌نامه‌های

مربوط به والدین آنها، با نرخ پاسخ‌گویی بالایی به محقق عودت داده شد.

۶. ضریب پایانی شاخصهای ترکیبی (بر اساس آلفا کرونباخ) بسیار بالاست

که این امر نشان‌دهنده دقت ابزار سنجش (پرسش‌نامه) و صحت شیوه اجرای آن

است.

این تحقیق بار دیگر نشان داد که خانواده ایرانی هم‌چنان نقشی مهم و اساسی در کتاب‌خوانی به طور اخص بازی می‌کند

ج) پیامدهای نظری تحقیق

۱. توجه و اتکای خانواده‌های تهرانی به منابع شفاهی، شخصی و ارتباطات بین فردی، به منظور کسب اطلاعات در مورد کتابهای آموزشی مناسب، نشان‌دهنده استمرار فرهنگ شفاهی در میان مردم ایران است. قرار گرفتن منابع اطلاعاتی کتبی و رسمی هم‌چون کتاب‌نامه‌های رشد، فهرست کتابهای آموزشی معرفی شده در انتهای کتابهای درسی، و آگهیهای مندرج در مجلات و مطبوعات کشور، در انتهای فهرست منابع اطلاعاتی برای انتخاب و خرید کتابهای آموزشی، مؤید این ادعاست. به‌علاوه، دانش‌آموزان نیز بر اساس فهرست کتابهای آموزشی معرفی شده در انتهای کتابهای درسی و فهرست مندرج در کتاب‌نامه‌های رشد، و آگهیهای مندرج در مطبوعات و مجلات کشور، دست به انتخاب و خرید کتاب نمی‌زنند.

۲. این تحقیق بار دیگر نشان داد که خانواده ایرانی هم‌چنان نقشی مهم و اساسی در جامعه‌پذیری کودکان به طور اعم، و جامعه‌پذیری کتاب‌خوانی آنها به طور اخص بازی می‌کند. دو متغیر میزان آموزش میراث فرهنگی مستقیم و غیرمستقیم دانش‌آموزان توسط والدین، هم روی میزان پذیرش مرجعیت وزارت آموزش و پرورش در تعیین کتابهای مناسب تأثیرگذار بوده‌اند، و هم روی تعداد کتابهای آموزشی خریداری شده. این دو متغیر به نحوی منعکس‌کننده نقش سرمایه فرهنگی خانواده در توسعه و ترویج مطالعه نیز هستند. این امر در مورد سرمایه اقتصادی خانواده‌ها نیز

در تحقیق حاضر تأیید شد. به این معنی که هم تعداد کتابهای آموزشی خریداری شده و هم معدل تحصیلی دانش‌آموزان در خانواده‌های متعلق به طبقات اجتماعی بالاتر، بیشتر از سایر خانواده‌هاست. یافته‌های تحقیق، مؤید نظریه کتاب‌خوانی **کرای کمپ** و نظریه سرمایه فرهنگی یا باز تولید فرهنگی **پیربورديو** است.

۳. نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که مدرسه و معلمان، نقش مهمی در افزایش میزان مطالعه دانش‌آموزان و افزایش موفقیت تحصیلی آنان ایفا می‌کنند. به طوری که دانش‌آموزان عضو کتابخانه مدرسه، بیش از سایر دانش‌آموزان کتابهای آموزشی می‌خرند. از این گذشته، وجود کتابخانه در مدارس باعث افزایش تعداد کتابهای آموزشی مطالعه شده از سوی دانش‌آموزان می‌شود.

۴. میزان ارتباط اولیای دانش‌آموزان با مدرسه نیز، نقش مهمی در فرایند جامعه‌پذیری کتاب‌خوانی ایفا می‌کند. به طوری که هرچه این ارتباط بیشتر باشد، پذیرش مرجعیت وزارت آموزش و پرورش، در تعیین کتابهای آموزشی مناسب از سوی اولیای دانش‌آموزان، تعداد کتابهای علمی امانت گرفته از کتابخانه مدرسه توسط دانش‌آموز، میزان رضایت از کتابهای آموزشی خریداری شده، و باور آنها به تأثیر مثبت مطالعه این کتابها روی پیشرفت تحصیلی، افزایش می‌یابد.

۵. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که خواندن مجلات رشد دانش‌آموز، روی میزان پذیرش مرجعیت وزارت آموزش و پرورش در تعیین کتابهای آموزشی مناسب اثرگذار است. به علاوه، هرچه کودکان بیشتر اهل مطالعه مجلات رشد و روزنامه باشند، کتابهای آموزشی بیشتری هم از والدین خود دریافت می‌کنند.

د) پیامدهای عملی یا توصیه‌های اجرایی تحقیق

۱. با وجود این که منطق «جریان دو مرحله‌ای اطلاعات» بر الگوی مصرف کتابهای آموزشی دانش‌آموزان و اولیای آنان حاکم است، به نظر می‌رسد برای معرفی کتابهای آموزشی مناسب به دانش‌آموزان، وزارت آموزش و پرورش در درجه اول باید روی نقش رهبری فکری و مرجعیت معلمان مدارس سرمایه‌گذاری کند. چرا که نتایج تحقیق نشان می‌دهند، مصرف‌کنندگان ایرانی کتابهای آموزشی، مستقیماً از توصیه‌های مندرج در کتاب‌نامه یا انتهای کتابهای درسی و یا آگهیهای مندرج در مطبوعات و مجلات کشور تأثیر نمی‌پذیرند. بنابراین سیاست معرفی کتابهای درسی و مطبوعات کشور، هم‌چنان باید تداوم یابد، اما برای اثربخش شدن آن باید از ظرفیتها و اقتدار معلمان مدارس به عنوان رهبران فکری دانش‌آموزان در این زمینه، نهایت بهره‌برداری را به عمل آورد.

۲. با توجه به این که خرید کتابهای آموزشی بر اساس نتایج تحقیق تا حد زیادی به توانایی مالی خانواده‌های تهرانی وابسته است، ضرورت دارد، از طریق راههای جای‌گزین (مثلاً اعطای بنهای

ویژه کتابهای آموزشی به دانش‌آموزان و یا تقویت کتابخانه‌های مدارس کشور، میان دانش‌آموزان متعلق به طبقات متفاوت اجتماعی، برابری آموزشی ایجاد شود.

۳. می‌توان از سیاستهای تشویقی برای ترغیب دانش‌آموزان به عضویت در کتابخانه مدرسه و مطالعه کتابهای موجود در آن استفاده کرد. ضمن این که تأسیس و تجهیز کتابخانه‌های مدارس نیز باید به‌طور جدی در دستور کار مسئولان ذی‌ربط قرار گیرد.

۴. راهکارهایی برای تعمیق و توسعه همکاری بین خانه و مدرسه (اولیای دانش‌آموزان، معلمان و مدیران مدارس) اتخاذ شود تا هم اولیای دانش‌آموزان از تجربیات موفق یکدیگر در ترویج کتاب‌خوانی در میان فرزندان خوب بهره ببرند، و هم وزارت آموزش و پرورش سیاستهای تشویقی و ترویجی خود را از همین مجرا دنبال کند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهند که آموزش فرهنگی مستقیم و غیرمستقیم دانش‌آموزان در سالهای اولیه جامعه‌پذیری در خانواده، نقش مهمی در شکل‌گیری فرهنگ مطالعه در کودکان ایفا می‌کند. در جلسات اولیا و مربیان لازم است روی این یافته‌های تحقیقی تأکید، و مهارتهای خود والدین در این زمینه تقویت شود.

ه) پیشنهاداتی برای تحقیقات آینده

۱. از آن‌جا که طرح سامان‌بخشی کتابهای آموزشی با هدف مداخله در دو حوزه عرضه و تقاضای کتابهای آموزشی اجرا شده، تحقیق حاضر فقط به حوزه تقاضای کتابهای آموزشی، و آن هم فقط به دانش‌آموزان و اولیای آنان پرداخته است. برای این که بتوان ارزش‌یابی دقیق‌تری از میزان موفقیت این طرح و اصلاح نقاط ضعف احتمالی آن داشت، لازم است تحقیق مشابهی روی جامعه آماری معلمان دوره ابتدایی شهر تهران صورت گیرد تا پس از آن بتوان، وارد حوزه عرضه کتابهای آموزشی شد و رفتار و نگرش ناشران، مؤلفان و مترجمان را نیز در خصوص طرح سامان‌بخشی مورد تحقیق قرار داد.
۲. با توجه به الگوی مطالعه تجربی که در تحقیق حاضر ارائه شده است، انجام مطالعات مشابهی در مورد کتابهای آموزشی دوره‌های راهنمایی و متوسطه نیز پیشنهاد می‌شود.

